

Интелигентна специализация за развитие на планинските райони в Р България

Марияна Николова

Национален институт по геофизика, геодезия и география – БАН,
ул. „Акад. Георги Бончев”, Бл. 3, 1113 София,
e-mail: mkn_08@yahoo.com

Абстракт: Въпреки, че през последните 25 години проблемите на планинските райони постоянно намират място в националните политики и програмите за регионално развитие, до момента не може да се каже, че те дават очакваните резултати. Тези райони продължават да бъдат в по-голямата си част характеризирани като *“райони за целенасочена подкрепа”*, съгласно възприетите критерии и показатели в Закона за регионално развитие. В Националната стратегия за регионално развитие (2012-2020) се казва, че през 2009 г. общините в райони за целенасочена подкрепа са 177, като в преобладаващата си част те са планински и/или гранични. В това изследване се прави критичен анализ на законодателните инициативи и политиките за развитие на планинските райони в България до момента и се подлагат на дискусия нови подходи и политики, свързани с изпълнението на Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Р България (2014-2020), които имат потенциал да стимулират икономическото развитие и да решат много от социалните проблеми в тези райони, така че, освен красиви, българските планини да станат и „умни”.

Ключови думи: планински региони, интелигентна специализация, регионално развитие

Въведение

Поради съществения дял, който планините заемат от географското пространство на страната, те неизменно са обект на научни изследвания във всички монографични издания по география на България на Географския институт при БАН (Физическа и..., 1982, 1997), География на..., 2002). От 1962 г. до 2010 г., само учените от Географския институт при БАН са публикували над 145 научни публикации по проблемите на планинските райони в България (Методиева, 2010). Въпреки това, до момента няма по-задълбочено и детайлно изследване на планините в България от това, публикувано в двутомното издание на БАН „Природен и социално-икономически потенциал на планините в България (Мишев и др., т. I, 1989, т. II, 1990г). Днес, и двата тома на изданието се нуждаят от сериозно актуализиране на информацията, която поради отдалечения период, за който се отнася, вече има значение по-скоро на база за сравнения, отколкото за взимане на управленски решения.

Проблемът, касаещ определянето на териториалния обхват на планинските и граничните райони в България, е преработен на редица географски научни публикации, дисертации и проекти, имащи за цел да подпомогнат постигането на целите на регионалната политика в тези региони (Гешев, 1995, Янакиева и Велев, 2006, Крумова, 2011, Патарчанов, 2015, Кулов и др., 2016 и др.). Има пряка връзка между тези изследвания и етапите, в които планинските региони се оказват във фокуса на регионалното управление и изграждането на съответната нормативна база за неговото прилагане. В зависимост от конкретните цели на съответната управленска програма или на един или друг нормативен документ, определенията и критериите за определяне на границите на тези региони варират в доста широки граници (Николова, 2015, Кулов и др., 2016), като това допълнително води до дълбочаване на непоследователността от прилагането на съответните политики и до маргенилизирането на част от тези територии. Троева (2015) подчертава, че изпълнението на Програмата за развитие на алтернативно земеделие в Родопския регион (2003), Програмата за развитие на земеделието и селските райони в Странджа-Сакар (2005) и Програмата за изпълнение на дейностите в регионите за целенасочено въздействие (2010-2013), не са довели до съществени резултати, като причината за това е, както в липсата на финансиране, така и в честата смяна на политиките и липсата на съгласуваност между тях (Кулов и др., 2016). Разбира се, примерите в тази посока могат да бъдат допълнени и с други подобни програми, но се вижда и без задълбочени анализи, че прилагайки едни и същи подходи в управлението на планинските региони, получаваме до голяма степен сходни, неудовлетворителни, резултати. Финансирането на всяка дейност би трябвало да води до трайно решаване на проблемът, който го налага, а не до превръщането му в постоянен източник за получаване и усвояване на средства. Същевременно, оценката на специфичната роля на планинските гранични общини в регионалното развитие и периферното им положение, не само в границите на страната, но и в географското пространство на страните от ЕС, е допълнителна предпоставка за прилагане на специфични политики в тези региони (Nikolova, 2002, и на Kulov 2013, 2016 и 2016a).

За да се променят стереотипите в управлението на планинските региони, на първо място трябва да се промени тяхното възприемане като „изоостанали” и неперспективни региони, за чието развитие е необходима целенасочена и системна „подкрепа” (в т.ч. и от европейските фондове). Вместо това, считаме че трябва да се оцени потенциалът на тези региони, както от гледна точка на техния природен и човешки капитал, така и от гледна точка на техните възможности за развитие в ерата на високите технологии и иновациите, които могат да привлекат инвестиции. Управлението трябва да се проектира въз основа на научно-обосновани анализи, които не са ограничени само до морфометрични характеристики и статистически данни за територията, или до сферата на едни или други политически влияния. То трябва да чертае

перспективите за развитие на тези региони като важна част от националното пространство (почти половината от територията на България) със съществен дял за формиране на националния доход на страната. Именно в тази посока могат да се намерят редица алтернативи за преодоляване на сега съществуващите обективни ограничения за развитие на планинските региони. Конкретна възможност за реализиране на една такава, качествена, промяна в регионалната политика у нас, предоставя Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Р България (2014–2020). Иновациите са ключът за решаване на някои от най-осезаемите проблеми и в планинските региони, като създаване на работни места, осигуряване и развитие на ефективни връзки между образованието, науката и бизнеса, повишаване на конкурентоспособността на предприятията и преодоляване на негативните последици от демографските промени, изменението на климата и др. Важна стъпка в тази посока е и проектът на Закон за иновациите, предложен от правителството през май 2016г. <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=2102>. Законът за иновациите е в съответствие с европейските приоритети и цели за иновационно развитие. Основната цел на законът, е повишаване на конкурентоспособността, превръщане на българската икономика в икономиката на знанието, осигуряване на устойчив растеж, както и повишаване на икономическата активност и иновационния потенциал на бизнеса. Законопроектът урежда обществените отношения, свързани с иновационната политика на национално и регионално ниво, като насърчава конкретни възможности за намаляване на регионалните различия в икономическото развитие на страната.

Националните политики и програми за развитие на планинските райони

След 1989 г., в периода на преход към пазарно стопанство, темата за регионалното развитие и в частност за развитие на планинските райони, намери място в работата на 36-тото Народно събрание (НС). На 1 октомври 1993 г., пред Народното събрание е представен доклад с предложение за законодателно и програмно осигуряване на развитието на планинските територии на България от Временната парламентарна комисия. Тази комисия трябва да представи пред НС с предложения за законодателно и програмно осигуряване на развитието на планинските райони. Във връзка с това, е извършен и първият обстоен преглед на изследванията на планинските райони за целите на регионалното управление в публикацията на Г. Гешев (1995) „Планинските райони в законодателната политика на Р България“. Резултатите от това изследване показват, че „от националното пространство, чисто планински характер имат 30 000 km² или 26,6%, в които обитава едва 13,7% от населението“, а „1495 населени места са разположени действително в планински територии (от 5336 населени места в страната към 1993)“. В публикацията се отбелязва, че в периода от 60-те години до 1995г., планинските райони са били обект на внимание в държавната политика, като са приети 15 Постановления на МС, които са имали за цел да подобрят частично условията на живот и труд в тези райони.

Последвалите законодателни инициативи на 36-то Народно събрание (Решение №7), довели до изготвянето на първия Проект на Закон за планинските територии през 1995 г. Проектът не е одобрен от 37-то Народно събрание, но ние счехоме за необходимо да споменем в този анализ, защото в него физико-географските характеристики на територията, които имат относително постоянни параметри, са защитени като много добра основа за провеждане на целенасочена и дългосрочна политика за развитие на тези райони. В действителност, именно физикогеографските условия са факторът, от който произтичат специфичните проблеми в развитието на планинските територии. Поради тази причина в повечето нормативни документи и програми, касаещи управлението на тези територии, се обръща основно внимание на критериите за определяне на границите на планинските територии и региони или райони. Научно-обоснованата долна граница, от която започва планинският височинен пояс в България, е 600 m надморска височина. Това е границата на която се установява „рязкостта в прехода на характерните черти на природния комплекс като цяло между планинските и равнинно-хълмистите територии“ (Гешев, 1995). Изолинията на териториите със средни наклони над 10° съвпада в много голяма степен с изохипсата на 600 m н.в., хоризонталното разчленение над тази надморска височина в повечето планини е над 1-1,5 km/km², а вертикалното разчленение е над 100 m/km² (Гешев, 1995). Затова, н.в. 600 m, е възприета като показател за долна граница на планинските територии и в проектозакона от 1995 г. В същият текст, за наклони на склоновете, които са характерни за планинските територии, е предложена мярката 12 градуса, за дълбочина на разчленение – 200 m/km², а за гъстотата на разчленение - 2 km/km². За да бъде определена дадена територия като планинска, то тя трябва да отговаря на възприетите стойности за показателя наморска височина в комбинация с поне още един от останалите три показателя. Ако територията има н.в. под 600 m, то тя трябва да отговаря на поне два от допълнителните показатели. В следствие тези показатели се променят по силата на редица нормативни документи, като: Наредба №14 от 1 април 2003 г. за определяне на населените места в селски и планински райони¹; Наредба за определяне на показателите за обособяване на видове райони за целенасочено въздействие (ПМС №166/14.07.2004 г.); Допълнения и изменения в Закона за регионалното развитие от през 2005 г., (ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2004г., изм. ДВ. бр.32 от 12 Април 2005г.); Наредба за определяне на критериите за определяне на необлагодетелстваните райони и териториалния им обхват, прието с ПМС № 30 от 15.02.2008 г.

От изборът на едни или други критерии и показатели за определяне на тези райони зависи и броят на общините и населените места, които ще са предмет на целенасочена регионална политика от страна на държавата. От прегледа на нормативните документи се вижда, че докато по критериите в Проектозакона от 1995г., като планински се определят 142 общини и 2996 населени места (46,7% от територията на страната с 2,5 милн. д. население), по критериите от Наредба 14, 2003 г., броят на общините намалява на 138, а на населените места – до 2172, а Наредба 30 от 2008 г. определя 144 общини

и 2172 населени места. Съгласно резултатите от последното географско проучване на НИГГГ БАН по проект с възложител МРРБ на тема „Определяне на териториалния обхват на планинските, полупланинските и пограничните райони в България на ниво общини, за целите на разработването на целенасочена инвестиционна програма за развитие на изоставящи райони”, планинските и полупланинските общини в страната са 123 и заемат 42,5% от територията на страната, като в 2 555 населени места от тези региони са съсредоточени 20,9% от населението на страната (Научен доклад..., 2015). Разбира се, тези различия не се дължат единствено на промените в критериите и показателите, касаещи морфометрията и морфографията на планинските територии, но и на редица други промени от демографски, икономически и административен характер. Освен от различните цели, които имат тези документи, допълнителните критерии и показатели за социално-икономическото развитие на съответните общини са оценявани и за да се обоснове включването в планинските райони, на обективно имащи облик на планински територии, но не отговарящи на някой от критериите. В тези случаи имат своята роля комбинациите от допълнителни показатели за демографското и социално-икономическото състояние на общините. Такива проблеми възникват главно по отношение на т.н. „полупланински” райони. Причината за това, до голяма степен е терминологична, според нас, защото за „полупланински релеф” няма обосновани морфометрични характеристики, тъй като няма такова географско понятие. Такива характеристики има за географските понятия „равнинно-хълмист” (200-600m), „хълмист” (330-420m) (Михайлов, 1982), „нископланински” (600-1000m), „среднопланински” (1000-1600m) и „високопланински” (над 1600m) релеф (Мишев и др., 1989). От там възниква и обективната необходимост, да се търсят общи критерии за планински територии и райони, които да ги характеризират комплексно, включвайки и хълмистите земи. Опит да бъде намерено такова решение, виждаме в измененията в ЗРП от април 2005г., където за първи път, на показателите за средно хоризонтално и вертикално разчленение се присвояват пониски стойности, както и на показателя за среден наклон на склона (средна н.в. < 500 m в комбинация със средно.в.р. >150 m/km², средно х.р. > 1,5 km/km², и среден наклон > 7°). Тези стойности са по-близки до характерните за хълмистите земи, които заемат 25% от територията на страната (Физическа и..., 1982). Например, тектонската граница между Дунавската равнина и Предбалкана е маркирана навсякъде с нарастване степенята на разчлененост на релефа средно за хоризонталното разчленение от 0,5 до 1,0 km/km², за вертикалното разчленение средно от 50 до 150 m/km² и за средните наклони – от 3 до 7° (Симеонов и Тоцев, 1997).

Според нас, планината, респективно „планинската територия”, е ландшафтно-екологична териториална система, разположена във възприетия за региона ниско- средно- или високопланински пояс. За България, това е територията, разположена в ареала над изхипсата за 600 m н.в. Всички пространствени, социални и икономически различия в територията, разположена над или под тази надморска височина, могат да бъдат анализирани с оглед на различните управленски цели по различни критерии и показатели, но понятието „планина”, респективно „планинска територия”, би трябвало да има ясно дефиниран и неизменен географски смисъл.

В Националната стратегия за регионално развитие (2012-2020) се казва, че за проявата на вътрешнорегионалните различия, от особено значение е наличието на общини с ограничен потенциал. Това са общини с малко население и без стабилни градски центрове, което определя ниско ниво на развитие и по редица други показатели. Тези общини, назовани „райони за целенасочена подкрепа”, са регламентирани със Закона за регионално развитие (ЗРП) и са важен обект на регионалната политика. Повечето от общините с влошени показатели са групирани в компактни териториални ареали в някои от областите и районите от ниво 2. Това са ареали предимно от крайгранични и планински общини, а също и ареали от селски равнинни общини. Тези общини влияят върху облика на регионите, като могат да задържат развитието им. Те присъстват и в най-развития Югозападен район, предимно по западната му периферия, но нямат достатъчно силно влияние за нарушаване на общия положителен облик на района, поради доминиращото влияние на София. Всичко това е в подкрепа на необходимостта от прилагане на диференциран териториален подход при водене на регионалната политика в отделните райони и от прилагане на специална политика за подпомагане на тези изоставящи общини (райони за целенасочена подкрепа)“ (МРРБ, 2012).

Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013 - 2025 г. (НКПР, 2013) е средносрочен стратегически документ, който дава насоките за устройство, управление и опазване на националната територия и акватория и създава предпоставки за пространствено ориентиране и координиране на секторните политики. Както и Националната стратегия за регионално развитие 2012- 2022 г., тя е основен документ и инструмент за интегрирано планиране и устойчиво пространствено, икономическо и социално развитие. Основна цел на НКПР (2013-2025), е „пространствено координиране на процесите, протичащи в националната територия чрез създаване на пространствено-устройствена основа и регулатор за осъществяване не само на регионалното, но и на отделните социално-икономически секторни планирания на национално ниво в контекста на общоевропейското пространствено развитие, за постигане на комплексно, интегрирано планиране“ (НКПР, 2013). НКПР определя като територии със специфични характеристики „крайбрежните територии (Черноморски и Дунавски), планинските територии, граничните територии, териториите в риск и териториите за опазване на ландшафта, природните и културни ценности“. Те често се припокриват и имат сходни проблеми, което според документа, дава основание да бъдат определени като „проблемни” територии. В документа, планинските райони са определени по критериите на Наредба №30 от 2008г. Според този документ, броят на планинските общини е 109, а този на граничните общини със сухоземна граница е 43. Поради значителния ресурсен потенциал на тези територии, тези общини трябва да получат подкрепа за развитие на туризма и др. стопански дейности, като „НКПР дава

приоритет в развитието на Странджа и Източните Родопи, поради концентрацията на уникални за страната и Европа природни и културни ценности и потенциал за реализиране на трансгранични проекти.“

Във връзка с това, през 2015 г. МРРБ разработи „Целенасочена инвестиционна програма в подкрепа на развитието на Северозападна България, Родопите, Странджа – Сакар, пограничните, планинските и полупланинските слабо развити райони“. Основна цел на Целенасочената инвестиционна програма (ЦИП), е „да постигне реално въздействие върху икономиката на изоставашите райони в дългосрочен план, да подкрепи развитието на човешкия капитал и същевременно да създаде условия за по-ефективна териториална координация на инвестициите в районите“ (ЦИП, 2015). ЦИП включва четири подпрограми, за всеки от следните региони: Северозападна България, Родопи, Странджа-Сакар и Погранични, планински и полупланински слабо развити райони (ПППСРР). Програмата предвижда селекция на предложени от общините и областните администрации проекти и идеи, които имат ключово значение за района. Те ще получат финансова подкрепа чрез два подхода: инвестиционен, координиращ, като се създава и „банка идеи“. Инвестиционният ще подпомага пакет от приоритетни проекти за инвестиране от държавния бюджет в периода 2016-2020 г. Координиращият включва проекти за финансиране от източници, различни от държавния бюджет, като оперативни програми и други европейски и национални фондове, както и от частни инвеститори. В „банка идеи“ са отделени проектни предложения, оставени за доразвитие и евентуално изпълнение в периода след 2020 г.

Разпределението на финансирането по приоритетните проекти за периода 2016 - 2020 г. е представено в таблица 1.

Таблица 1. Разпределение на средствата в Целенасочената инвестиционна програма 2016 - 2020 г.

Регион	Инвестиционна			
	Брой общини	Брой населени места	Брой проекти	Прогнозна стойност (хил.лв.)
Северозападна България	51	646	18	240 262
Родопи	40	914	19	132 277
Странджа-Сакар	5	109	-	45 299
ПППСРР	53	1 233	-	572 690
Общо	149	993 430	-	990 528
		Координираща		
Северозападна България	51	646	271	4 102 930
Родопи	40	914	189	1 150 419
Странджа-Сакар	5	109	57	238 536
ПППСРР	53	1 233	-	425 084
Общо	149	993 430	-	5 916 969

От таблицата се вижда, че за реализирането на програмата се рачита предимно на финансирането от европейските фондове и други източници, което е в пътя по-голямо от заложеното по линия на държавния бюджет. И в двете групи проекти, средствата са насочени за реализиране на следните основни цели: стимулиране на икономиката, укрепване на човешкия ресурс и административния капацитет, обновяване на инфраструктурните системи и превенция на рисковете и балансирано пространствено развитие чрез трансгранично сътрудничество. Към всяка от тези цели са изведени съответни приоритети, които са обвързани с основните проблеми в общините, включени в програмата. В основната си част те не предлагат нови или иновативни решения. Например, както се отбелязва и в самата ЦИП „В секторната Програма за развитие на земеделието и селските райони в Странджа – Сакар (2005г.) е разкрита проблемна картина, актуална и сега: Застаряващо население; Амортизирана инфраструктура и инфраструктурен дефицит; Липса на подходяща пазарна инфраструктура; Ниско ниво на сътрудничество между общините и неефективна вертикална и хоризонтална комуникация; Липса на конкурентоспособен хранително-преработвателен сектор; Неефективна структура на земеделските култури; Липса на цялостна визия, свърх амбициозно планиране, неефективно обучение и ниска устойчивост. Междувременно, пакетът от идентифицираните преди повече от 10 г. потребности и възможности в сектора, още не са намерили реализация: Европейски структурни фондове; Национални инвестиции, фокусирани върху райони за целенасочено въздействие; Близки и достъпни пазари (Р. Турция, Черно море); Достъп до нови пазари (след 2007 г.); Максимално привличане на средства по Приоритетна ос „Лидер“. Актуални са и тогавашните програмни приоритети: А. Растениевъдство - градинарство, лозарство, производство на плодове и ядки; Б. Усъвършенстване на животновъдството; В. Подобряване на инфраструктурата в селските райони; Г. Разнообразяване на местната икономика и развитие на пазари.“ Има и други мерки, които са прилагани без особен успех в миналото, и то именно в региона на Странджа-Сакар, като приоритетът „Жилищна програма за млади и квалифицирани кадри“, който е единственият към цел „Укрепване на човешкия ресурс“ в три от четирите региона. По него се предвижда да бъдат предоставени общо 2700 жилища с прогнозна стойност от 145 000 хил. лв. от държавния бюджет. Според нас, тази цел е от решаващо значение за реализиране на програмата и тя би трябвало да е по-тясно обвързана с целите на Оперативната програма за интелигентен растеж (ОПИР), както и с новите инвестиции в индустриални паркове, пазарна инфраструктура, различна от търговски площи,

образование и др. Като цяло, много малко са проектите, които вероятно отговарят на определението „иновативни“ според проекта на Закона за иновациите. Считаме, че има заложен силен потенциал в приоритет „Нови инвестиции“ към цел „Стимулиране на икономиката“, където е предвидено изграждането на малки технологични паркове и/или бизнес иновационни центрове в по-големите градове, като Враца, Плевен, Троян, Смолян, Средец, Болярово, Тополоград, Твърдица, Омуртаг и др., но те не са аргументирани в контекста на Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Р България (2014-2020) (ИСИС) или на ОПИР.

Интелигентна специализация за развитие на планинските региони

Интелигентната специализация е концепция за прилагане на иновационни стратегии в условията на конкретни регионални и трансрегионални водещи или развиващи се икономически дейности, въз основа на нови и оригинални научни и технологични решения. Инвестициите основани на знанието, могат да бъдат насочвани и за технологично обновяване на традиционни за регионите дейности, с цел постигане на икономически растеж.

Иновационната стратегия за интелигентна специализация (ИСИС) е задължително предварително условие съгласно Регламент 1303/2013 за новия програмен период 2014-2020 г., и се отнася до „Засилване на научно-изследователската дейност, технологичното развитие и иновациите“. Чрез прилагането на ИСИС (2014-2020), България трябва до 2020 година „да подобри иновационното си представяне в рамките на ЕС, за да може да се справи с предизвикателствата в сферата социално-икономическото си развитие. Страната трябва да успее да премине от групата на страните, характеризирани като „плахи иноватори“ в групата на „умерените иноватори“. Във връзка с това, стратегията си поставя две основни цели: 1) Фокусиране на инвестициите за развитие на иновационния потенциал в идентифицирани тематични области, за които страната ни има потенциал и 2) Подкрепа за ускорено усвояване на технологии, методи и други иновативни подходи, подобряващи ресурсната ефективност и прилагането на ИКТ в промишлеността за постигане на растеж. Растежът, в контекста на европейските политики може да бъде интелигентен, приобщаващ и устойчив, като последният включва и т.н. „зелен растеж“. ИСИС ще се реализира чрез финансиране по Оперативните програми на ЕС. Тематичните области, в които стратегията предвижда да бъдат насочени инвестициите в нашата страна са: мехатроника, информационни и комуникационни технологии (ИКТ), биотехнологии, нанотехнологии, творчески индустрии, фармация и хранително-вкусова промишленост (ХВП). Посредством идентифицирането и експлоатирането на пазарни ниши и очаквания за пазарно търсене на европейско и международно ниво, според стратегията, постиженията от гореспоменатите тематични области трябва да доведат до качествен скок в сферата на мехатрониката и чистите технологии, информатиката и ИКТ, индустрията за здравословен живот, биотехнологиите и новите технологии в креативните и рекреативните индустрии (ИСИС, 2015).

В изпълнение на Плана за действие към Иновационната стратегия за интелигентна специализация (ИСИС) 2014-2020 г., относно присъединяване на научноизследователската инфраструктура и научните приоритети към идентифицираните области в ИСИС, е изготвена карта на капацитета на България по отношение научноизследователската инфраструктура (съгласно тематичните области на ИСИС) :

- Северозападен район – тематична област „Индустрия за здравословен живот и биотехнологии“ - нано-технологии в областта на медицината, лекарствени форми, вещества и продукти, медицински и лечебен туризъм);
- Северен централен район - тематична област „Мехатроника и чисти технологии“, „Индустрия за здравословен начин на живот и био-технологии“ и „Информатика и ИКТ“ - производство на компютърна и комуникационна техника, оптични и информационни продукти, информационни услуги и научни изследвания;
- Североизточен район - тематична област „Мехатроника и чисти технологии“ - чисти технологии, съхраняване и спестяване на енергия и др.
- Югозападен район – тематична област „Индустрия за здравословен начин на живот и био-технологии“, „Мехатроника и чисти технологии“ и „Информатика и ИКТ“
- Южен централен район - тематична област „Информатика и ИКТ“ и „Индустрия за здравословен начин на живот и био-технологии“.
- Югоизточния район - тематична област „Мехатроника и чисти технологии“ и „Индустрия за здравословен начин на живот и био-технологии“.

Доколкото в тези райони са съсредоточени и планински територии, то стратегията включва и тях. Въпросът е, как политиката за регионално развитие в планинските райони да намери пресечни точки с приложението на ИСИС, още повече, че целта на стратегията е насочена към решаване на обществени проблеми, които са характерни и за планинските райони, като смекчаване на демографската криза и изолацията, намаляване на безработицата, устойчиво използване на ресурсите, намаляване на бедността и повишаване на интелектуалния капитал и здравето на хората. От друга страна, в планинските райони има твърде много ограничения, които реално пречат за реализирането на пълноценна интелигентна специализация по ред причини: изолираност, липса на интелигентен капацитет за провеждане на научни изследвания, липса на висококвалифицирани специалисти и на пазарна инфраструктура, както и на административен капацитет за изпълнение на подобна стратегия. Въпреки това, считаме, че трябва да се постигне по-добра обвързаност между ЦИП и ИСИС защото, в планинските региони има реален потенциал за интелигентна специализация в областта на еко-иновациите, зелените технологии и алтернативните източници на енергия, опазването на околната среда и социалните

иновации. През 2015 г. 45% от компаниите в ЕС работят с някакви еко-иновации, като 4% от тези иновации са довели да намаляване на ресурсоемкостта на единица продукция с 40% (Foray et al., 2012).

Според Foray et al. (2012), концепцията за интелигентна специализация може да се приложи успешно във всеки регион, независимо от това, че някои могат да генерират много повече знания, от други. Според авторите, стратегиите за интелигентна специализация трябва да бъдат съобразени с няколко важни географски характеристики за района, за да бъде постигнат растеж. На първо място, се подчертава фактът, че предприемаческият процес за създаване на иновации работи по различен начин в различните региони. В слабо населените райони, с малко развити сектори и/или с един доминиращ сектор (фирма) и слабо развити връзки, решението трябва да се търси в партньорство с местни университети и публично-частното партньорство. Вторият принцип, се отнася до вътрешнорегионалните връзки между производителите, които дават възможност за диверсификация на производството, и до равнището на специализация на местната работна сила, което пък е предпоставка за успех на иновационните инициативи. Третият принцип, е свързаност на зараждащите се иновативни индустрии с други партньори в региона и извън него, като се подчертава, че този процес не е еднозначен и за да работи за развитието на региона информационния поток трябва да е насочен в полза на местната фирма. Четвъртият принцип, е интеграция на политиките на регионално ниво. Интелигентната специализация, като средство за провеждане на регионални политики, трябва да насърчава развитието на местната икономика в насоките за развитие в ЕС. Самите стратегии, подчертават авторите, няма да доведат до желаните резултати, ако те не са в съответствие с оперативните програми и кохезионната политика на ЕС.

Една положителна стъпка в тази посока, е Предложението за резолюция на Европейския парламент относно политиката на сближаване в планинските райони на ЕС (2015/2279 (INI)). С резолюцията се призовава ЕС да разработи Програма за планинските райони на ЕС и Бяла книга за развитието им. Резолюцията акцентира на четири теми: Координиран подход и общи съображения; Работни места и растеж; Социални измерения; Опазване на околната среда и Свързаност и стимулиране на потенциала в планинските региони, като се предлага изграждането на технологични паркове в тях със средства от националните бюджети и от ЕС. Подчертава се, че създаването на работни места в зелена икономика в планините трябва да намери място в инвестиционните приоритети на Европейския социален фонд (ЕСФ). Засяга се и потенциала на тези райони в областта на възобновяемите енергийни източници, адаптирането към климатичните промени, предоставянето на екосистемни услуги и условия за туризъм. Подчертава се и ролята на Интернет, като услуга от общ интерес, и че липсата до тази услуга води до обезлюдяване и задълбочаване на изолираността в планинските райони.

Заклучение

От направеният преглед на досегашните политики и програми за развитие на планинските райони у нас и на актуалните приоритети в регионалното управление на страната днес се вижда, че протичат сложни и нееднозначни процеси, бележещи прехода от традиционната гледна точка за това как трябва да се решават проблемите на планинските райони и по какъв начин да се подпомагат те от държавния бюджет, към една по-оптимистична визия за тяхното развитие, която залага на техния потенциал и на възможностите, които предоставя развитието на науката, на съвременните технологии, на алтернативните решения, на политиката за сближаване и на социалните иновации.

Това много добре личи в ЦИП, където стари и доказано неефективни мерки са намерили място до други, с потенциал да изпълнят целите на ИСИС, въпреки че не с тази цел е разработена програмата. Дори ако ЕС не подкрепи резолюцията относно политиката за сближаване в планинските райони, налице са достатъчно възможности и механизми в регионалната политика, чрез които могат да се решат много от проблемите и да се даде тласък в развитието на планинските райони в страната в контекста на ИСИС, въпреки че стратегията на този етап не е обвързана с конкретни регионални политики, като тази за развитието на планинските райони.

Обективна пречка за интелигентната специализация на планинските райони остава силното обезлюдяване на тези територии и много оскъдният административен и интелигентен капацитет в много от планинските общини. Поради тези обстоятелства, е нереалистично да се очаква, че целите на ИСИС, и дори тези на ЦИП, могат да бъдат постигнати до 2020г. Въпреки това, считаме че е необходимо политиките за управление на планинските райони да са в максимална степен обвързани с тези цели, като се пристъпи поетапно към отстраняване на обективните ограничения за постигането им. Изискванията към компетентността на представителите на местните власти би трявало да бъдат на нивото на целите, които стоят пред развитието на регионите. Усилията за привличане на млади специалисти трябва да стават паралелно с тези за изграждането на такива в рамките на планинските региони и за задържането им в тях, включително с включване на малцинствените общности. Ролята на социалните иновации в този процес, може да бъде съществена.

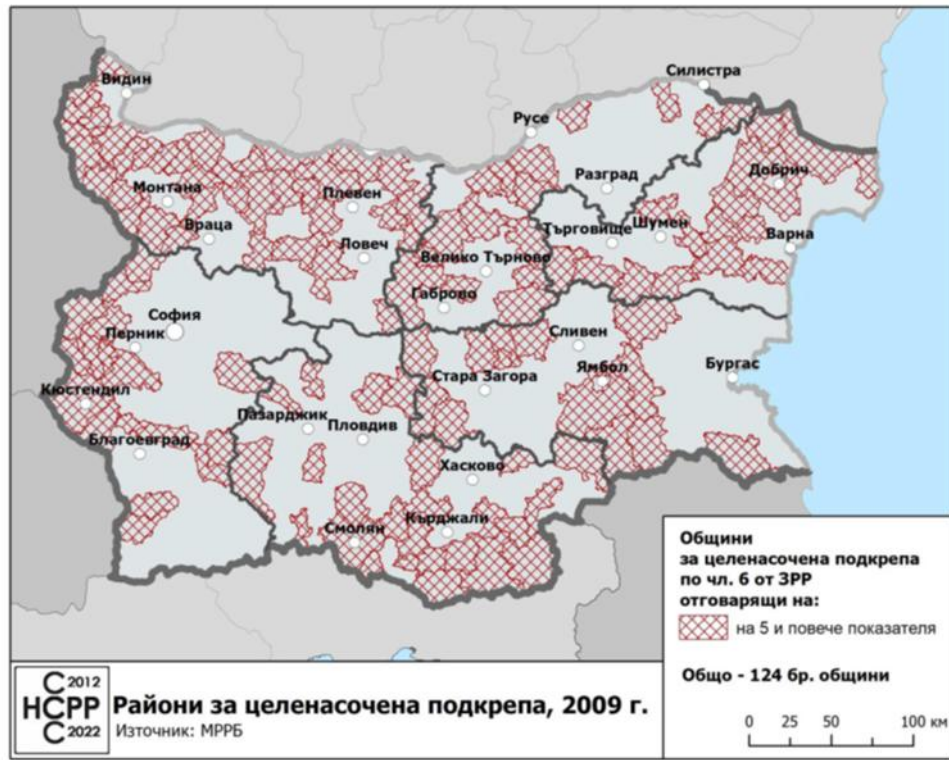
Литература

- Гешев, Г. (1995) Планинските райони в законодателната политика на Р България. Сборник с доклади 45 години Географски институт, БАН, 1995, с., 44-55.
Михайлов, Цв. (1982) В: География на България, т. I, Изд. „Марин Дринов“ БАН
Мишев, К. и колектив, Природният и икономически потенциал на планините в България (1989) Том първи. Природа и ресурси, и Том втори (1990) С., БАН
Методиева, Г. (2010) Публикации на учени от Географския институт при БАН по проблемите на планинските райони в България.
Николова, М. (2015) Преглед на опита и нормативната база в България. В научен отчет по Възлагателно писмо № 92-00-

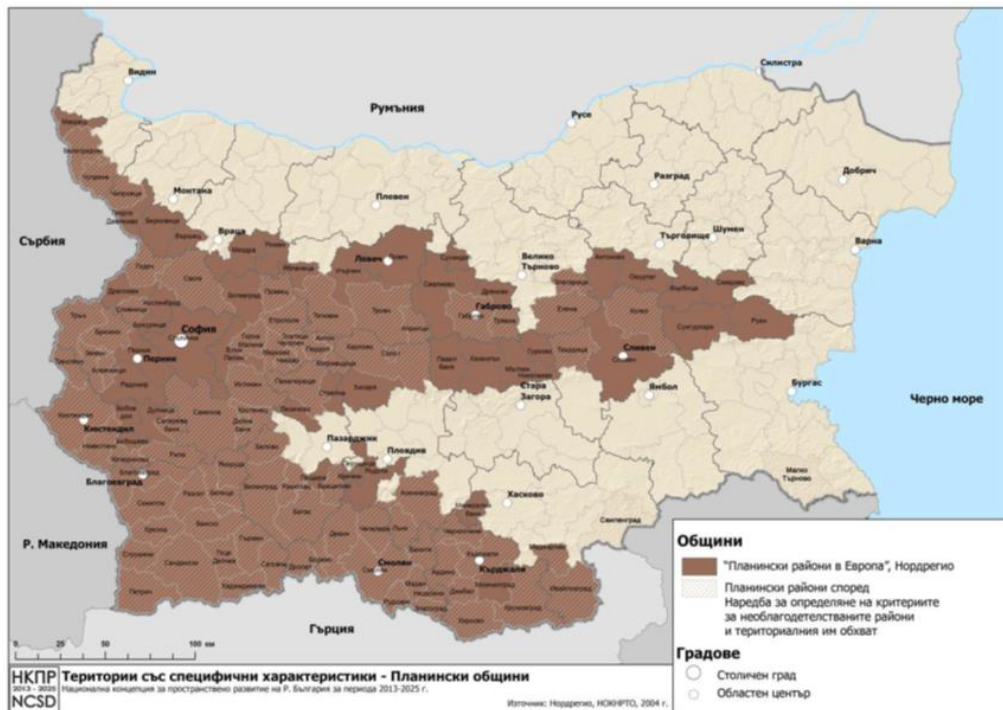

- 345/15.06.2015 г. От Министерството на регионалното развитие и благоустройството с предмет „Определяне на териториалния обхват на планинските, полупланинските и приграничните райони в България на ниво общини за целите на разработването на Целенасочена инвестиционна програма за развитие на изоставани райони“.
- Патарчанов, П. (2015) Интегрирано развитие на планинските райони – пространствени аспекти. (Автореферат), СУ. Сс .63.
- Симеонов, Й., М. Тоцев (1997) Морфометрия. География на България, Изд. „Марин Дринов“, БАН, С. 49-54.
- Troeva, ? (2015) In: Koulov, B., Nikolova, M. and G. Dzhelzevov (2016) Mountain Development Policies in Bulgaria: Practices and Challenges. In: Sustainable Mountain Regions: Challenges and Perspectives in Southeastern Europe, Springer
- Янакиева, И. и Ст. Велев (2006) Критерии за дефиниране на планинските необлагодетелствани райони, Икономика и управление на селското стопанство, 51, 2, 9-16.
- Kroumova, Y. 2011. Mountains and Mountain regions in Bulgaria. In: G. Zhelezov, Sustainable Development of Mountain regions. Southeastern Europe, Springer. Pp. 33-39.
- Koulov, B., Nikolova, M. and G. Dzhelzevov (2016) Mountain Development Policies in Bulgaria: Practices and Challenges. In: Sustainable Mountain Regions: Challenges and Perspectives in Southeastern Europe, Springer
- Koulov, B. (2016a) EU's 'Deep' Periphery: Mountain Areas at the Eastern Borders ....?
- Nikolova, M. 2002. In: Koursouris, A. (Ed.) Innovative Structures for the sustainable development of mountain areas, Thessaloniki, Greece. Pp. 196-199.
- Foray, D., J. Goddard, X.G.Beldarrain, M. Landabaso, Ph. McCann, K. Morgan, C. Nauvelaers and R. Ortiga-Argiles (2012) Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). Regional Policy. EC. Pp 14-15, 105-112.
- Научен отчет (2015) Възлагателно писмо № 92-00-345/15.06.2015 г. от Министерството на регионалното развитие и благоустройството с предмет „Определяне на териториалния обхват на планинските, полупланинските и приграничните райони в България на ниво общини за целите на разработването на Целенасочена инвестиционна програма за развитие на изоставани райони“.
- Патарчанов, П. 2015. Интегрирано развитие на планинските райони – пространствени аспекти. Физическа и социално-икономическа география (1982) БАН, С.
- Физическа и социално-икономическа география (1997) БАН, С.
- География на България. Физическа и социално-икономическа география (2002) ФорКом, С.
- МРРБ (2013) Национална концепция за пространствено развитие на Р България за периода 2013- 2025г. сс. 107-108
- МРРБ (2012) Националната стратегия за регионално развитие (2012-2020)
- ЦИП (2015) Целенасочена инвестиционна програма в подкрепа на развитието на Северозападна България, Родопите, Странджа - Сакар, пограничните, планинските и полупланинските слабо развити райони, МРРБ.
- ИСИС (2015) Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Р България (2014-2020)
- Решение № 7 на 36-то НС от февруари 1992 г. Относно създаване на Постоянно действаща комисия по въпросите на планинските, полупланинските и граничните райони.
- ДВ. бр. 35, год. 2003. МЗГ и МРРБ, Наредба № 14 от 1 април 2003 г. за определяне на населените места в селски и планински райони, <http://econ.bg>
- ДВ. бр.64 , год. 2004 ., ПМС №166/14.07.2004 г.), Наредба за определяне на показателите за обособяване на видове райони за целенасочено въздействие, <http://www.lex.bg/bg/laws/>
- ДВ. Бр. 20, год 2008, ПМС № 30 от 15.02.2008г. Наредба за определяне на критериите за определяне на необлагодетелстваните райони и териториалния им обхват, <http://www.mzh.government.bg/>
- Закон за регионалното развитие (2015), <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135589285>
- ЕС (2015/2279 (INI) Проектодоклад относно политиката на сближаване в планинските райони на ЕС, сс 14. <http://www.parliament.bg/bg/plenaryyst/ns/4/ID/979>

Приложения

Фиг. 1: Общини за целенасочена подкрепа

Фиг. 2: Територии със специфични характеристики – Планински общини (по НКПР, 2013)